

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Wychowanie do życia w rodzinie

Program zajęć edukacyjnych dla II, III i IV etapu edukacyjnego

Grażyna Skirmuntt

Program nagrodzony w konkursie na opracowanie programów nauczania do nowej podstawy programowej, organizowanym przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie w ramach projektu „Wdrażanie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szczególnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego”.

Spis treści

1. Koncepcja programu	4
2. Realizacja programu	7
3. Integracja i korelacja z innymi przedmiotami	10
4. Kryteria oceny i metody sprawdzania osiągnięć ucznia	11
5. Ewaluacja programu	12
6. Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla II etapu edukacyjnego	13
7. Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla III etapu edukacyjnego	20
8. Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla IV etapu edukacyjnego	30
9. Piśmiennictwo	41

„...Wychowanie to droga w tę samą stronę. Iść w tę samą stronę, to dążyć wspólnie ku jakiemuś celowi. Gdy w taką drogę wybiera się DUŻY i MAŁY, DUŻY wskazuje kierunek, pomaga by MAŁY nie zabłądził, uczy, jakie buty zabrać na wyprawę. Czasem zachęca, czasem wspiera, a czasem zachwyca się nie tylko widokami, ale i świeżym spojrzeniem MAŁEGO. MAŁY, jak to mały, czasem się dąsa i ucieka, czasem przechwala, a czasem mocno trzyma dającą mu poczucie bezpieczeństwa rękę DUŻEGO.

Droga przebiega czasem łatwo, czasem z przygodami, które bywają wesołe i śmieszne, ale mogą być też naprawdę niebezpieczne. Gdy się jest MAŁYM, dobrze jest móc iść z DUŻYM, na którego można zawsze liczyć, ale i DUŻEMU dobrze, bo nie jest sam i czuje się potrzebny.

Idą razem, rozmawiają, kłócą się, żartują, pomagają sobie wzajemnie – rodzi się i rośnie przyjaźń. W przyjaźni obydwaj są jednakowo ważni, ale ponieważ DUŻY ma więcej doświadczenia, na nim spoczywa większa odpowiedzialność. Nie powinien zabierać ze sobą MAŁEGO, jeżeli sam nie wie dokąd idzie, a tym bardziej wysyłać go w drogę opatrzywszy tylko instrukcjami, jeżeli sam zmierza w innym kierunku.

Wychowanie to wędrówka w tym samym kierunku. Wychowawca i wychowanek zmierzają razem ku najpiękniejszym ludzkim wartościom. Wychowawca ukazuje je i do dążenia ku nim zachęca. Jeśli w nie wierzy, sam stara się być coraz doskonalszy i wychowanek zachęca do tego samego – dążą do wspólnego celu. Wychowawca wychowankowi pomaga, ale nie jest to oddziaływanie jednostronne, lecz interakcja pomiędzy dwoma podmiotami o równej wartości, choć nie o takich samych kompetencjach i zadaniach.

Wychowanie to pomoc w rozwoju, czyli zbliżaniu się do wartości najważniejszych takich jak: dobro, prawda, miłość. Wychowawca pomaga w rozwoju wychowanek, a przez to i sam się rozwija.

Nie można wysyłać wychowanek w kierunku innym, niż się zmierza samemu, bo wartości ukazują się wychowankowi poprzez postępowanie wychowawcy. Prawdomówność ukazuje prawdę, odnoszenie się z szacunkiem do człowieka ukazuje jego godność, a pracowitość – wartość pracy...”

(źródło: M. Braun-Gałkowska, A. Gutowska, W tę samą stronę. Książka dla nauczyciela o wychowaniu i lekcjach wychowawczych, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1994.)

Koncepcja programu

Wychowanie to niezwykle ważne i odpowiedzialne zadanie. O jego wadze przekonani są wszyscy uczestnicy tego procesu, zarówno wychowawcy jak i wychowankowie. Pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym człowieka jest jego rodzina. W dalszej kolejności są inni ludzie i środowiska, z którymi związane jest jego życie na różnych etapach rozwoju. Wśród nich istotne miejsce zajmuje szkoła, której główne zadania wychowawcze opisuje Ustawa o systemie oświaty:

„Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawą przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności. (...)

System oświaty zapewnia w szczególności:

2) wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny;”

(Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).

Przedmiot „Wychowanie do życia w rodzinie” w szczególny sposób wpisuje się w realizację zadań wychowawczych szkoły. Odmieną od innych przedmiotów formuła „Wychowania do życia w rodzinie” (dobrowolność udziału uczniów w zajęciach, część zajęć realizowanych odrębnie dla dziewcząt i chłopców, brak ocen) może być jego atutem w towarzyszeniu uczniowi w czasie drogi od dzieciństwa do dorosłości. Szczególnie ważnym aspektem jest brak ocen, który daje uczniom możliwość poznawania ważnych zagadnień w bezpiecznej przestrzeni kontaktu z wiedzą i doświadczeniem nauczyciela.

Okres adolescencji (młodości), w którym odbywa się realizacja programu, to dla uczniów czas zmian, niepokoju, konfliktów, często poczucia osamotnienia wobec trudności. Jednocześnie to okres odkrywania swoich potrzeb, możliwości, odnajdowania wartości i celów. Uczniowie, adresaci programu, podczas jego realizacji przechodzą szereg zmian związanych z dojrzewaniem we wszystkich jego aspektach (dojrzewanie biologiczne, emocjonalne, psychiczne i społeczne). W okresie wczesnej adolescencji (II etap edukacyjny) dominują zmiany związane z dojrzewaniem płciowym. To także czas odkrywania przez ucznia potrzeby oddalenia od rodziców i domu rodzinnego. W okresie późnej adolescencji (III i IV etap edukacyjny) odbywa się postępujący rozwój kompetencji psychicznych i społecznych. Koncepcja programu została oparta na idei towarzyszenia nauczyciela podczas doświadczania przez ucznia zmian związanych z jego wędrówką od dzieciństwa do dorosłości.

Tematyka zajęć dla uczniów szkoły podstawowej ogniskuje się wokół funkcjonowania ucznia jako członka rodziny oraz zmian związanych z dojrzewaniem biologicznym. Podstawowym celem zajęć jest przygotowanie ucznia do zrozumienia i zaakceptowania siebie oraz przemian, jakie w życiu ucznia wprowadza jego dojrzewanie biologiczne.

Głównym wątkiem tematycznym zajęć dla uczniów gimnazjum jest odnalezienie się nastolatka w grupie rówieśniczej i społeczności szkolnej oraz budowanie prawidłowych i satysfakcjonujących relacji z ludźmi.

Najważniejsze wątki tematyczne dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych związane są z przygotowaniem młodego człowieka do dokonywania odpowiedzialnych wyborów, dotyczących jego przyszłości osobistej, rodzinnej, zawodowej i społecznej.

Program dla każdego etapu edukacyjnego zawiera propozycje tematów zajęć w następującej kolejności:

1. zajęcia wprowadzające,
2. zajęcia umożliwiające i ułatwiające uczniowi samopoznanie, wzmacnianie wiary we własne siły, możliwości i poczucie wpływu na bieg rzeczy,
3. zajęcia umożliwiające rozwój kompetencji komunikacyjnych i poprawiające funkcjonowanie ucznia w rodzinie, grupie rówieśniczej i społeczności szkolnej,
4. zajęcia umożliwiające rozwój kompetencji społecznych i budowania satysfakcjonujących relacji koleżeńskich, przyjacielskich, partnerskich,
5. zajęcia umożliwiające uczniowi poznanie zagadnień związanych z fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym rozwojem człowieka w poszczególnych fazach życia,
6. zajęcia przygotowujące uczniów do podjęcia w przyszłości ról społecznych związanych z założeniem rodziny.

Realizacja programu nie wymaga bezwzględnego zachowania proponowanej kolejności. Kolejność realizowanych tematów powinna odpowiadać aktualnym potrzebom danej grupy uczniów i zależeć od realizatora programu.

Program został oparty na teorii wychowania wywodzącej się z nurtu psychologii poznawczej. W programie nie zamieszczono szczegółowych opisów ćwiczeń sprzyjających realizacji założonych celów zajęć. Wybór konkretnych ćwiczeń należy do realizatora programu. Program zawiera literaturę, która może być wykorzystana podczas przygotowywania zajęć lub posłużyć jako inspiracja do opracowywania własnych rozwiązań metodycznych.

Przepisy prawa oświatowego przewidują, że w każdej klasie na realizację zajęć wychowania do życia w rodzinie należy przeznaczyć 14 godzin, w tym po 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców. Przebieg rozwoju psychoseksualnego dziewcząt i chłopców ma nieco odmienne tempo, dlatego im młodsza grupa uczniów, tym bardziej zasadne jest omawianie pewnej grupy tematów oddzielnie dla dziewcząt i chłopców. Starsze klasy gimnazjum i uczniowie szkół ponadgimnazjalnych nie mają już tak dużej potrzeby uczestniczenia w zajęciach prowadzonych oddzielnie dla każdej z płci.

Praktyka szkolna pokazuje, że organizowanie oddzielnych zajęć napotyka na wiele barier natury organizacyjnej i często szkoła rezygnuje z dzielenia zajęć. Takie rozwiązanie ma też swoje zalety. Wspólny udział dziewcząt i chłopców we wszystkich zajęciach stwarza okazję do poznania typowo kobiecego czy męskiego zdania na omawiane zagadnienia. Nawet

najlepszy nauczyciel nie jest w stanie przekazać tego, czego uczniowie mogą doświadczyć pracując wspólnie i słuchając wypowiedzi płci przeciwnej. Ważnym zadaniem nauczyciela jest zadbanie o dobrą atmosferę zajęć, zwracanie uwagi na sposób wypowiadania się uczniów oraz taki dobór ćwiczeń, aby jak najpełniej oddać podobieństwo i różnice pomiędzy światem kobiet i mężczyzn. W ten sposób uczniowie zyskują nie tylko teoretyczną, ale także praktyczną wiedzę na temat płci przeciwnej.

Program jest możliwy do realizacji zarówno z uwzględnieniem oddzielnych zajęć dla dziewcząt i chłopców, jak i wtedy, gdy szkoła takiego podziału nie zastosuje. Pod tematami lekcji, w nawiasie, zaznaczono propozycje tematów do realizacji z podziałem na grupy płciowe. Propozycje te należy traktować jako sugestię, ostateczny wybór tematów, których realizacja z różnych względów wymaga podziału na grupy płciowe, należy do realizatora programu.

Realizacja programu

Współcześni uczniowie funkcjonują w świecie nowych technologii, które w istotny sposób zmieniły sposób pozyskiwania i przetwarzania informacji. Internet i coraz dostępniejsza telefonia komórkowa nie pozostały bez wpływu na rozwój kompetencji intra- i interpersonalnych. Łatwość komunikowania się za pośrednictwem Internetu daje uczniom złudne poczucie akceptacji, bliskości z drugim człowiekiem, przynależności do grupy. Jednak to, co wydaje się łatwe, gdy uczeń siedzi przed ekranem monitora, okazuje się bardzo trudne, gdy staje twarzą w twarz z drugim człowiekiem. Dzisiejsi uczniowie mają dużo słabiej rozwinięte kompetencje społeczne niż ich poprzednicy z czasów, gdy technologia komputerowa nie była w tak znaczącym stopniu obecna w ich życiu. Coraz więcej osób ma problemy z poprawnym odczytywaniem i interpretowaniem uczuć innych ludzi, co przekłada się na trudności w budowaniu prawidłowych relacji koleżeńskich, przyjacielskich czy wreszcie partnerskich. Takie kompetencje można zdobyć jedynie podczas kontaktów z ludźmi w realnym świecie.

Zajęcia wychowania do życia w rodzinie mogą i powinny być dla ucznia okazją do poznawania siebie i innych w zaprojektowanych przez nauczyciela sytuacjach dydaktycznych. Przeżyte w ten sposób emocje i zdobyte doświadczenia mogą okazać się przydatne w podobnych sytuacjach życiowych.

Najwłaściwszą formą realizacji programu jest prowadzenie zajęć metodą warsztatową. Uczniowie powinni wykonywać ćwiczenia indywidualnie i zespołowo, a ich wyniki przedstawiać i konfrontować na forum klasy. W ten sposób będą mieli okazję nauczyć się sztuki rozmowy, przedstawiania swoich poglądów i argumentowania na ich rzecz. Jednocześnie poznając poglądy innych osób, będą mogli rozwijać postawę tolerancji, szacunku i akceptacji dla złożoności i wielowymiarowości ludzi i zdarzeń. Rolą nauczyciela jest właściwy dobór ćwiczeń, organizacja pracy uczniów, umożliwienie przedstawienia indywidualnych poglądów uczniów na dany temat, kierowanie dyskusją, podsumowanie wiedzy uczniów oraz jej uzupełnienie, gdy sytuacja tego wymaga. Nauczyciel powinien czujnie towarzyszyć uczniowi wędrującemu w stronę dorosłości. Dzięki swojej wiedzy i doświadczeniu powinien zbudować w czasie zajęć takie sytuacje dydaktyczne, które pozwolą uczniom na konstruktywne budowanie indywidualnego obszaru doświadczeń.

Równocześnie nauczyciel powinien pomóc uczniom uruchomić filtry chroniące przed chaosem i nadmiarem informacji, w szczególności dotyczących mitów, stereotypów, obiegowych poglądów, przesądów i komercjalizacji seksualności człowieka.

Proponowane sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania

Wybór najwłaściwszej metody przeprowadzenia zajęć zależy od wielu czynników. Do ważniejszych należą:

- wiek i liczebność grupy uczniów,
- poziom integracji grupy, indywidualne potrzeby uczniów,
- umiejętności metodyczne nauczyciela w zakresie organizowania pracy metodą warsztatową, w taki sposób, aby zrealizować założone cele zajęć,

- swoboda psychologiczna nauczyciela.

Aktywny udział uczniów w zajęciach można zapewnić wykorzystując różne metody (techniki) pracy, np:

Niedokończone zdania

Ćwiczenie może być wykorzystane zarówno w indywidualnej, jak i zespołowej pracy uczniów. Nauczyciel przygotowuje zestaw niedokończonych zdań na dany temat (problem, sytuację itp.), które uczniowie mają dokończyć. Ćwiczenie umożliwia uczniom werbalizację własnych poglądów oraz stwarza okazję do poznania poglądów innych osób. Anonimową wersją metody jest **mówiąca ściana** - uczniowie zapisują dokończenia zadań na samoprzylepnych karteczkach i przyklejają je w odpowiednich miejscach tablicy (arkusza papieru), na której zapisane są poszczególne zdania do dokończenia. Ćwiczenie jest szczególnie przydatne do wprowadzania problemu, zbadania przez nauczyciela stanu wiedzy lub stanowiska uczniów albo podsumowania zajęć.

Metoda „Karo”

Uczniowie otrzymują 9 karteczek (lub sami je przygotowują), na których znajdują się stwierdzenia dotyczące omawianego zagadnienia. Uczniowie szeregują poszczególne informacje według określonego kryterium, np. najważniejsza informacja jest na samej górze, potem informacje mniej istotne, a najmniej ważne na samym dole rombu (figury „karo”). W ten sposób uczniowie mogą budować własną hierarchię ważności różnych informacji, stwierdzeń, problemów, stanowisk itp. Ćwiczenie nadaje się do indywidualnej i grupowej pracy uczniów, może też posłużyć, po prezentacji całości lub części wyników, do poznania stanowiska klasy wobec omawianego problemu.

Metoda „śniegowej kuli”

Ćwiczenie umożliwiające przechodzenie od pracy indywidualnej do pracy w parach, a następnie w czwórkach i ósemkach. Umożliwia ono doskonalenie umiejętności przedstawiania swojego zdania na dany temat, a następnie konfrontowania go ze zdaniem innych osób. Gdy zadanie par, czwórek i ósemek polega na ustaleniu wspólnego stanowiska, uczniowie uczą się zasad negocjowania i dochodzenia do kompromisu.

Praca w parach i/lub małych grupach zadaniowych

Praca w małych grupach zadaniowych jest najskuteczniejszą metodą prowadzenia zajęć. Uczniowie pracują nad tym samym zagadnieniem (praca równym frontem) lub nad różnymi zagadnieniami (praca różnym frontem). Taka forma pracy pozwala uczniom przedstawić swoje zdanie na omawiany temat w małej grupie osób, przedyskutować je z kilkoma osobami. Prezentacja prac poszczególnych zespołów umożliwia przedstawienie zdania na forum klasy, może być wstępem do dyskusji, porządkuje ją i daje szansę wszystkim uczniom przedstawienia swojego zdania. Podział klasy na grupy zależy od wielu czynników i może sprzyjać realizacji celów lekcji np. w tej samej grupie pracują osoby tej samej płci, prezentujące to samo (lub, jeśli sytuacja dydaktyczna tego wymaga, odmienne) stanowisko wobec problemu. Niezależnie od zadania nad którym grupa będzie pracować, ta metoda stwarza uczniom okazję do rozmowy, stosowania w praktyce negocjacji, zachowań asertywnych, empatycznych, konfrontowania swojego zdania ze zdaniem innych ludzi. Bardzo ważny jest fakt, że uczniowie mogą w praktyce przekonać się, że ten sam problem

może być różnie postrzegany i mieć wiele rozwiązań. Ponadto praca w grupach uczy uczniów współpracy i odpowiedzialności za wykonanie powierzonego zadania.

Drama

Drama pozwala uczniom przeżyć w wyimaginowanej rzeczywistości realne emocje i uczucia, takie, które mogłyby im towarzyszyć przy rzeczywistym przeżywaniu podobnej sytuacji. To swoista próba pozwalająca młodym ludziom zmierzyć się z trudnym zadaniem, jakim jest dorosłe życie. Omówienie i przedyskutowanie przebiegu dramy i jej emocjonalnych skutków pozwala uczniom uzyskać wgląd w motyw i postawy innych osób, stwarza okazję do wyciągania własnych wniosków i rozwiązań.

Metoda analizy przypadków

Praca tą metodą umożliwia uczniom spotkanie się z konkretnymi sytuacjami życiowymi. Nauczyciel może projektować sytuacje dydaktyczne wykorzystując różne środki dydaktyczne i materiały np. fragmenty filmów, artykuły, listy z prasy młodzieżowej, fragmenty blogów, grę dydaktyczną itp. Uczniowie mają możliwość zastanowienia się nad przedstawionym problemem, wczuć w sytuację innych ludzi, zastanowić się nad własnym zachowaniem w podobnej sytuacji, a tym samym lepiej poznać samego siebie i własny świat wartości, zasad, marzeń, planów i oczekiwań.

Dyskusja

Zajęcia wychowania do życia w rodzinie powinny stworzyć uczniom okazję do prezentowania na forum własnych poglądów. Przy okazji, uczniowie uczą się kultury dyskusji, tolerancji dla odmienności poglądów, szacunku dla rozmówców, argumentowania. Formą wyrażania swoich poglądów jest **burza mózgów**, która zarazem uzmysławia uczniom, że na każde zagadnienie można spojrzeć z wielu perspektyw, a każdy problem może mieć wiele rozwiązań. Odmianami tej metody są także: **dyskusja panelowa, metoda 66, sześć myślowych kapeluszy Edwarda de Bono**.

Drzewko decyzyjne, metoda trójkąta, metaplan

Metody przydatne do organizowania pracy w małych grupach, kiedy zadanie wymaga twórczego rozwiązywania problemów. Wymienione metody uczą analizy sytuacji, zmuszają do zastanawiania się nad istotą problemu i/lub przewidywania konsekwencji (skutków, efektów) planowanych działań. Metody szczególnie przydatne w celu zachęcenia uczniów do poszukiwania alternatywnych rozwiązań problemu. Jednocześnie uczniowie ćwiczą swoje umiejętności komunikowania się, negocjacji, argumentowania, a przede wszystkim gotowość przyjęcia innego, niż własne, zdania na omawiany temat.

Pogadanka, wykład

Metody słowne powinny być stosowane przy wprowadzaniu uczniów w zagadnienie, podsumowywanie ich pracy oraz zawsze wtedy, kiedy niezbędne jest podanie przez nauczyciela treści naukowych. Metody te powinny być stosowane w wyważony sposób, aby nie ograniczały aktywności uczniów.

Organizując pracę uczniów nauczyciel powinien zwrócić szczególną uwagę na indywidualne potrzeby uczniów, uszanować niechęć ucznia do brania udziału w niektórych ćwiczeniach, zadbać o dobrą atmosferę w klasie, zapobiegać powstawaniu sytuacji potencjalnie

konfliktowych.

Integracja i korelacja z innymi przedmiotami

Wychowanie do życia w rodzinie swoimi treściami w wielu obszarach tematycznych koreluje z podstawą programową innych przedmiotów. Należą do nich:

- Przyroda (II etap edukacyjny) i biologia (III i IV etap edukacyjny) w zakresie szeroko rozumianej profilaktyki zdrowia, w szczególności chorób związanych z aktywnością seksualną.
- Wychowanie fizyczne (II, III i IV etap edukacyjny) w zakresie dbałości o zdrowie we wszystkich jego wymiarach (fizyczne, psychiczne, społeczne, seksualne, duchowe i emocjonalne), komunikowania się i współpracy.
- Historia i społeczeństwo (II etap edukacyjny) i wiedza o społeczeństwie (III i IV etap edukacyjny) w zakresie zagadnień dotyczących refleksji nad sobą i swoimi relacjami z innymi ludźmi w rodzinie, grupie rówieśniczej, społeczności szkolnej i lokalnej oraz rozpoznawania i rozwiązywania problemów związanych z relacjami międzyludzkimi.
- Podstawy przedsiębiorczości (IV etap edukacyjny) w zakresie podejmowania decyzji i komunikowania się.
- Język polski (II, III i IV etap edukacyjny) w zakresie wprowadzania ucznia w tradycję i sferę wartości narodowych, kształtowania postawy otwartości wobec innych kultur, towarzyszenia uczniowi w budowaniu spójnej wizji świata i uporządkowanego systemu wartości oraz zaznajamianie ucznia za pośrednictwem tekstów kultury z różnymi postawami moralnymi i skłanianie do refleksji nad konsekwencjami dokonywanych wyborów.
- Etyka (II, III i IV etap edukacyjny) w zakresie kształtowania refleksyjnej postawy wobec człowieka, jego natury, powinności moralnych oraz wobec różnych sytuacji życiowych.
- Filozofia (IV etap edukacyjny) w zakresie porównywania różnych rozwiązań tego samego problemu, prezentowania własnego stanowiska w dyskusji oraz stosowania argumentacji filozoficznej do rozpatrywania problemów życia codziennego i społecznego.

Wychowanie do życia w rodzinie może, i powinno uzupełniać szkolny program wychowawczy i szkolny program profilaktyki.

Integrację treści powinna poprzedzić szczegółowa analiza podstawy programowej z wymienionych przedmiotów oraz szkolnego programu wychowawczego i profilaktyki. Jeśli to tylko możliwe, nauczyciel prowadzący zajęcia z wychowania do życia w rodzinie powinien nawiązać współpracę z wychowawcą zespołu klasowego i innymi nauczycielami uczącymi w danym zespole. W ramach tej współpracy, warto zapoznać się ze sposobem pracy poszczególnych nauczycieli i stosowanymi przez nich metodami pracy oraz uzgodnić zakres treści omawiany w ramach poszczególnych przedmiotów. Nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących, których treści przedmiotowe korelują z treściami realizowanymi w ramach wychowania do życia w rodzinie, mogą uwzględnić treści realizowane w sposób zintegrowany w swoich nauczycielskich rozkładach materiału. Stopień i zakres integracji

zależy od indywidualnych uzgodnień pomiędzy konkretnymi nauczycielami pracującymi z danym zespołem uczniów. Ramy i sposób integrowania treści zależą przede wszystkim od chęci i umiejętności współpracy grupy nauczycieli. Mogą to być np. zajęcia międzyprzedmiotowe prowadzone przez dwóch lub trzech nauczycieli różnych przedmiotów. Nauczyciele wychowania do życia w rodzinie mogą współpracować z uczniami realizującymi projekty edukacyjne, których tematyka nawiązuje do treści wychowania do życia w rodzinie.

Najsilniej zaznaczona integracja treści powinna dotyczyć szkolnego programu wychowawczego i szkolnego programu profilaktyki. Dlatego szczególnie cenną wydaje się współpraca nauczycieli wychowania do życia w rodzinie z wychowawcami klas, którzy w największym stopniu odpowiadają za realizację obu programów. Nauczyciel wychowania do życia w rodzinie może być współtwórcą i współrealizatorem programu opracowanego przez wychowawcę klasy i realizowanego w ramach godzin wychowawczych.

Współpraca zespołu nauczycieli pracujących z danym zespołem uczniów związana z integracją treści nauczania zależy od wielu czynników, z których istotne znaczenie mają światopogląd i preferowana koncepcja wychowania. Warto podjąć trud zorganizowania dobrej współpracy pomiędzy nauczycielami poszczególnych przedmiotów. Prezentowana przez zespół nauczycieli jednolitość postaw korzystnie wpływa na harmonijny rozwój emocjonalny i poznawczy uczniów.

Kryteria oceny i metody sprawdzania osiągnięć ucznia

Zajęcia wychowania do życia w rodzinie mają szczególny charakter, ponieważ nie podlegają ocenie i nie mają wpływu na promocję ucznia do klasy programowo wyższej, ani na ukończenie szkoły przez ucznia. Trudno sprawdzić osiągnięcia uczniów, ponieważ weryfikatorem wiedzy i umiejętności uczniów będzie życie. Nauczyciel może jedynie dyskretnie monitorować rozwój ucznia poprzez rozmowy i obserwację zachowania i pracy ucznia podczas zajęć. Wszelkie niepokojące informacje, które w ten sposób pozyska powinien wykorzystać w najlepiej pojętym interesie ucznia. Niezwykle istotnym czynnikiem jest zadbanie o dobro ucznia we wszystkich obszarach jego funkcjonowania. W sytuacjach wymagających kontaktu z rodzicami, psychologiem czy pedagogiem szkolnym, wychowawcą, lekarzem lub policją nauczyciel powinien zachować się zgodnie z obowiązującymi w szkole procedurami.

Ewaluacja programu

Nauczyciel powinien ewaluować swoją pracę poprzez pozyskiwanie od uczniów informacji na temat sposobu prowadzenia zajęć i przydatności poruszanych zagadnień. Najlepszą metodą ewaluacji jest ankietowanie uczniów.

Przykładowa ankieta ewaluacyjna:

Klasa:.....

Płeć (narysuj symbol płci):.....

Spróbuj ocenić swój udział w zajęciach i ich przebieg. Przeczytaj uważnie pytania i zaznacz znakiem X swoją odpowiedź.

Pytanie	Tak	Nie	Nie wiem
1. Czy temat zajęć zaniekawiał Cię?			
2. Czy podobał Ci się sposób prowadzenia zajęć?			
3. Czy zrozumiałeś(aś) omawiane na zajęciach zagadnienia?			
4. Czy byłeś(aś) aktywny(a) na zajęciach?			
5. Czy Twoim zdaniem to czego nauczyłeś(aś) się na zajęciach przyda Ci się w życiu?			

6. Napisz krótko, co Ci się w czasie zajęć najbardziej podobało:

7. Napisz krótko, czego nauczyłeś/nauczyłaś się w czasie zajęć:

8. Napisz krótko czego jeszcze chciałbyś/chciałabyś się dowiedzieć na omawiany temat:

Jeśli masz inne uwagi dotyczące zajęć, to napisz je na odwrocie tej kartki.

Dziękuję Ci za udział w zajęciach i za wypełnienie tej ankiety.

Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla II etapu edukacyjnego

Program został opracowany na podstawie podstawy programowej kształcenia ogólnego z zakresu wychowania do życia w rodzinie dla gimnazjum (Rozporządzenie MEN z dnia 23 grudnia 2008 r., Dz.U. z 2009, Nr 4, poz. 17).

W ostatniej kolumnie (PP, WS – wymagania szczegółowe) zostały zamieszczone odniesienia do treści nauczania zapisanych w podstawie programowej przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie. W przedostatniej kolumnie (Procedury osiągania celów) w nawiasach kwadratowych podane zostały numery pozycji piśmiennictwa, w których znajdują się propozycje ćwiczeń, umożliwiających realizację celów zajęć. Realizacja programu może odbywać się z wykorzystaniem innych metod/technik prowadzenia zajęć, a zawarte w programie nauczania sugestie mają jedynie charakter informacyjny, ułatwiający przygotowanie zajęć.

Oznaczenia umieszczone w nawiasie pod tematem lekcji są sugestią realizowania tematu oddzielnie dla dziewcząt i chłopców.

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
1.	Zajęcia wychowania do życia w rodzinie – moje oczekiwania i obawy	• Specyfika przedmiotu. • Podstawa programowa przedmiotu – zakres treści. • Sposób organizacji i tematyki zajęć. • Oczekiwania i obawy uczniów dotyczące zajęć. • Reguły i zasady współpracy uczniów i nauczyciela w czasie cyklu zajęć.	• Zna zasady uczestnictwa w zajęciach wychowania do życia w rodzinie. • Zna zakres tematyczny przedmiotu. • Formułuje swoje oczekiwania i obawy wobec prowadzącego i klasy.	Mówiąca ściana Skrzynka pytań Kontrakt grupowy [34]	WS 13
2.	Razem możemy więcej	• Zasady pracy warsztatowej. • Zalety i wady pracy grupowej. • Trudności występujące podczas pracy zespołowej.	• Współpracuje w grupie w celu wykonania zadania. • Buduje w sobie postawę odpowiedzialności za powierzoną część wspólnego zadania. • Analizuje trudności występujące podczas pracy w zespole. • Proponuje konstruktywne sposoby rozwiązania trudności występujących podczas wykonywania wspólnych zadań.	Praca w grupach Metoda trójkąta [2, 34]	WS 10

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągnięcia celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
3.	Ja przed wewnętrznym lustrem	- Zainteresowania i pasje uczniów. - Typy osobowości (kwestionariusz osobowości).	- Przedstawia swoje zainteresowania i pasje. - Zachęca innych uczniów do rozwijania pasji. - Zna zainteresowania innych uczniów w klasie. - Przełamuje onieśmienie w kontaktach z rówieśnikami. - Poznaje własny typ osobowości. - Uświadamia sobie, w jaki sposób funkcjonuje w świecie.	Kwestionariusz Mucchielliego-Verdiera Kwestionariusz wg Tarnowskiego [42]	WS 11 WS 13
4.	Ja wśród innych (dz./chł.)	- Podobieństwa i różnice w sposobie funkcjonowania uczniów w grupie. „Oswajanie” lęków przed innością.	- Uświadamia sobie, że ludzie różnią się od siebie w sposobie funkcjonowania w świecie. - Poszerza swoją wiedzę o innych uczniach. - Odnajduje w grupie osoby podobne do siebie i różniące się. - Rozumie, że ludzie mogą się zachowywać nieco inaczej niż on sam. - Rozpoznaje przyczyny nieufności i lęku wobec osób niepodobnych do siebie. - Podjmuje trud zrozumienia innych.	Ćwiczenia indywidualne Ćwiczenia integrujące grupę [7, 17]	WS10 WS 13
5.	Mam duże możliwości	- Poszukiwanie własnych mocnych stron. - Budowanie wiary we własne możliwości.	- Poszerza świadomość własnych zalet. - Rozpoznaje i prezentuje własne mocne strony. - Rozpoznaje mocne strony innych uczniów. - Dowartościowuje siebie i innych uczniów. - Uświadamia sobie, że otoczenie może pozytywnie wpływać na własne funkcjonowanie i rozwój.	Ćwiczenia indywidualne Ćwiczenia integrujące grupę [7,17]	WS 13
6.	Mistrz autoreklamy (dz./chł.)	- Pozytywny wizerunek własnej osoby. - Trening pozytywnego myślenia o sobie. - Trening pozytywnej autoprezentacji.	- Buduje pozytywny wizerunek własnej osoby na tle innych. - Uświadamia sobie mocne strony własnej osobowości. - Dostrzega wartość własnych osiągnięć. - Publicznie wypowiada się na swój temat.	Ćwiczenia indywidualne [7,17]	WS 13

L.p.					
L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągnięcia celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
7.	Tyle ode mnie zależy	- Rola aktywności własnej w rozwoju osobistym i społecznym. - Wizja przyszłości ucznia.	- Uświadamia sobie, że jest „kowalem własnego losu”. - Rozumie, że edukacja jest kluczem do rozwoju osobistego i społecznego. - Kreuje swój przyszły wizerunek osobisty i zawodowy. - Opisuje warunki i czynniki umożliwiające realizację własnych planów.	Wizualizacja List do siebie [7, 28]	WS 13
8.	Moje korzenie	- Członkowie rodziny. - Rodzina bliższa i dalsza. - Różne stopnie pokrewieństwa. - Podstawowe funkcje rodziny. - Genealogia jako nauka.	- Przedstawia swoją rodzinę. - Umiejscawia siebie wobec innych członków rodziny. - Rozróżnia stopnie pokrewieństwa w rodzinie - Omawia podstawowe funkcje rodziny. - Zastanawia się dlaczego ludzie odczuwają potrzebę szukania swoich korzeni rodzinnych.	Praca w grupach [2]	WS 1
9.	Rodzinne tradycje	- Święta rodzinne. - Rodzinna tradycja. - Rodzinne opowieści.	- Przedstawia rodzinne święta i opisuje tradycję świętowania w swojej rodzinie. - Uzmysławia sobie, że rodzinne tradycje różnią się w poszczególnych rodzinach. - Dostrzega wyjątkowość własnej rodziny.	Praca w grupach [2]	WS2
10.	Rodzinne opowieści	- Historie rodzinne w przekazie członków rodziny ucznia. - Rodzinne pamiątki.	- Przedstawia wybrane przez siebie rodzinne opowieści swoich przodków. - Opowiada historię rodzinnych pamiątek. - Uzmysławia sobie wartość i znaczenie rodzinnego przekazu.	Praca w grupach [2]	WS3
11.	Ja i reszta rodziny	- Funkcjonowanie ucznia w rodzinie. - Przywileje i obowiązki członków rodziny. - Role poszczególnych członków rodziny.	- Przedstawia przywileje swoje i innych członków swojej rodziny. - Przestawia podział obowiązków w swojej rodzinie. - Uzmysławia sobie, że każdy członek rodziny pełni w niej określoną rolę.	Praca w grupach [2]	WS 1

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągnięcia celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
12.	Ja i moje rodzeństwo	- Rodzina wielodzietna. - Blaski i cienie jedynactwa. - Blaski i cienie posiadania rodzeństwa. - Przyjęcie dziecka jako nowego członka rodziny.	- Opisuje swoje relacje z rodzeństwem. - Jedynacy przedstawiają swoje funkcjonowanie w rodzinie i swoje zdanie na temat posiadania rodzeństwa. - Omawia korzyści z posiadania rodzeństwa. - Omawia trudności wynikające z posiadania rodzeństwa. - Opisuje jak zmienia się sytuacja w rodzinie w sytuacji przyjścia na świat dziecka.	Praca w grupach różnym frontem [2]	WS5
13.	Rodzina po godzinach	- Czas wolny w rodzinie. - Powody, dla których członkowie rodziny spędzają z sobą mało czasu. - Sposoby wspólnego spędzania czasu z rodziną. - Spędzanie czasu wolnego z rodziną – bilans zysków i strat.	- Przedstawia różne możliwości spędzania wolnego czasu wspólnie z rodziną. - Rozpoznaje przyczyny powodujące, że członkowie rodziny spędzają z sobą mało czasu. - Proponuje sposoby zachęcenia członków rodziny do wspólnego spędzania wolnego czasu. - Argumentuje na rzecz zastąpienia oglądania telewizji (spędzania czasu przy komputerze) wspólną pracą, zabawą, spacerem itp.	Metoda 66 [2]	WS2, 11
14.	Każda rodzina jest inna	Modele rodziny w różnych kulturach i religiach.	- Uzmysławia sobie, że kultura i religia znajduje swoje odbicie w modelu rodziny. - Omawia różne modele rodziny. - Rozpoznaje model swojej rodziny.	Pogadanka Metoda analizy przypadków [2]	WS2
15.	Rodzina w świetle prawa	- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. - Konwencja Praw Dziecka.	- Wie, jakie sprawy reguluje Kodeks rodzinny i opiekuńczy. - Analizuje Konwencję Praw Dziecka.	Wykład	WS 12
16.	Kiedy rodzina potrzebuje pomocy (dz./chł.)	- Czynniki zagrażające rodzinie. - Rodziny pełne i niepełne. - Instytucje działające na rzecz dziecka i rodziny.	- Omawia czynniki zagrażające stabilności i prawidłowemu funkcjonowaniu rodziny. - Wyjaśnia gdzie i w jakich okolicznościach rodzina może szukać pomocy. - Zna nazwy instytucji, w których w sytuacji zagrożenia może szukać pomocy.	Burza mózgów Metoda 6 myślowych kapeluszy Edwarda de Bono [2]	WS 12

L.p.					
L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
17.	Ja wśród kolegów	- Potrzeba funkcjonowania w grupie rówieśniczej. - Istota koleżeństwa. - Wpływ grupy koleżeńskiej na zachowanie poszczególnych jej członków. - Cechy dobrego kolegi/koleżanki.	- Opisuje swoje relacje z kolegami. - Wymienia cechy, które ceni u kolegów/koleżanek. - Analizuje wpływ kolegów/koleżanek na własny sposób postępowania w różnych sytuacjach. - Podaje cechy „idealnego(ej) kolegi/koleżanki”.	Metoda kuli śniegowej [2, 7, 17, 28]	WS 10
18.	Jakim(a) jestem kolegą/koleżanką?	- Klasa jako grupa dobrych kolegów. - Wzmocnienie pozytywnych relacji w zespole klasowym.	- Opisuje zachowania, które sprzyjają nawiązywaniu i podtrzymywaniu dobrych relacji koleżeńskich. - Zastanawia się jakim(a) jest kolegą/koleżanką. - Docenia wartość koleżeństwa w życiu. - Deklaruje, co może zrobić jako dobry kolega/koleżanka dla innych uczniów w klasie i szkole.	Ćwiczenia indywidualne Ankieta Dyskusja [2]	WS 10
19.	Ja wśród przyjaciół	- Istota przyjaźni. - Różnica pomiędzy koleżeństwem i przyjaźnią. - Cechy dobrego przyjaciela.	- Opisuje swoje relacje z przyjaciółmi. - Wymienia cechy dobrego przyjaciela. - Analizuje różnicę pomiędzy koleżeństwem a przyjaźnią. - Porównuje liczbę swoich kolegów/koleżanek i przyjaciół. - Wyjaśnia dlaczego zazwyczaj ma się więcej kolegów/koleżanek niż przyjaciół.	Ćwiczenia indywidualne Ankieta Dyskusja [7, 17, 28]	WS 10
20.	Jakim jestem przyjacielem?	- Wsparcie przyjaciół. - Znaczenie przyjaźni w życiu. - Wzmocnienie pozytywnych relacji w grupie przyjaciół.	- Docenia wartość przyjaźni w życiu. - Zastanawia się jakim jest przyjacielem. - Deklaruje co może zrobić jako dobry przyjaciel dla innych uczniów w klasie i szkole.	Metaplan [2]	WS 10
21.	Dojrzewanie i dojrzałość (dz./chł.)	- Różne aspekty dojrzałości: dojrzałość biologiczna, emocjonalna, psychiczna, społeczna, prawna. - Kryteria dojrzałości biologicznej.	- Wymienia różne rodzaje dojrzałości. - Opisuje cechy osoby dojrzałej pod względem biologicznym. - Wyjaśnia, na czym polega dojrzewanie biologiczne. - Rozumie, że dojrzewanie jest procesem wielowymiarowym, a dojrzałość biologiczna nie jest równoznaczna z dojrzałością emocjonalną, psychiczną i społeczną.	Praca w grupach [2, 4, 23]	WS7

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
22.	Rosnę i rozwijam się (dz./chł.)	- Istota dojrzewania biologicznego. - Kalendarium zmian związanych z dojrzewaniem płciowym. - Indywidualne tempo rozwoju biologicznego. - Czynniki wpływające na przebieg rozwoju.	- Rozumie, na czym polega dojrzewanie płciowe. - Opisuje przebieg zmian związanych z dojrzewaniem płciowym. - Wie, że przebieg rozwoju ma charakter indywidualny. - Identyfikuje zmiany związane z przebiegiem własnego rozwoju płciowego.	Pogadanka Skrzynka pytań [4, 27, 36]	WS7
23.	Staję się kobietą (dz./chł.)	- Zmiany zachodzące podczas dojrzewania biologicznego dziewcząt. - Cykl menstruacyjny. - II- i III-rzędowe żeńskie cechy płciowe.	- Rozpoznaje i omawia zmiany związane z dojrzewaniem biologicznym dziewcząt. - Charakteryzuje II- i III-rzędowe żeńskie cechy płciowe. - Omawia przebieg cyklu menstruacyjnego.	Pogadanka Skrzynka pytań [4, 9, 23, 27, 36]	WS7
24.	Staję się mężczyzną (dz./chł.)	- Zmiany zachodzące podczas dojrzewania biologicznego chłopców. - II- i III-rzędowe męskie cechy płciowe.	- Rozpoznaje i omawia zmiany związane z dojrzewaniem biologicznym chłopców. - Charakteryzuje II i III-rzędowe męskie cechy płciowe.	Pogadanka Skrzynka pytań [4, 23, 27, 36]	WS7
25.	Dbam o siebie (dz./chł.)	- Akceptacja zmian zachodzących podczas dojrzewania biologicznego. - Higiena okresu dojrzewania. - Wizyta u ginekologa.	- Zna przyczyny przejściowych kłopotów z cerą, włosami związanych z dojrzewaniem biologicznym. - Zna podstawowe zasady dbałości o swoje ciało i wygląd w okresie dojrzewania biologicznego. - Wie, jak wygląda badanie ginekologiczne. - Wyjaśnia, dlaczego nie trzeba obawiać się wizyty u ginekologa.	Pogadanka Skrzynka pytań [4, 23, 27, 36]	WS8
26.	Czego nie wiem, a chcę się dowiedzieć (dz./chł.)	- Trudności związane z okresem dojrzewania. - Napięcie seksualne. - Sposoby radzenia sobie z niepokojami i lękami okresu dojrzewania.	- Rozpoznaje i nazywa trudności okresu dojrzewania, których doświadcza. - Wie, jak sobie radzić z trudnościami okresu dojrzewania. - Wie, gdzie szukać pomocy w trudnych sytuacjach.	Pogadanka Skrzynka pytań [24, 36]	WS7 WS8

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągnięcia celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
27.	Jak dwie połówki jabłka (dz./chł.)	- Różnice w przebiegu rozwoju psychoseksualnego dziewcząt i chłopców. - Idealny i realny obraz męskości i kobiecości. - Stereotypy płci. - Tożsamość płciowa. - Prawo do intymności.	- Porównuje przebieg rozwoju psychoseksualnego dziewcząt i chłopców. - Próbuje określić istotę kobiecości i męskości. - Wskazuje na różnice pomiędzy obrazem kobiecości i męskości kreowanym przez media a rzeczywistością. - Rozpoznaje stereotypy związane z płcią i płciowością człowieka. - Identyfikuje się z własną płcią. - Afirmuje swoją płć. - Określa własne obszary intymności. - Dbą o poszanowanie intymności własnej i szanuje prawo do intymności innych.	Praca w grupach Dyskusja panelowa [4, 23, 27, 36]	WS6 WS9 WS 11
28.	Rodzicielstwo – moje zadanie na przyszłość	- Płodność i jej konsekwencje. - Macierzyństwo i ojcostwo. - Ciąża i poród.	- Wyjaśnia, co dla niego znaczy macierzyństwo i ojcostwo. - Omawia czego dzieci oczekują od rodziców. - Omawia przebieg ciąży i porodu (zgodnie z wymaganiami szczegółowymi podstawy programowej z przyrody w tym zakresie treści).	Dyskusja [2, 4, 23, 27]	WS4

Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla III etapu edukacyjnego

Program został opracowany na podstawie podstawy programowej kształcenia ogólnego z zakresu wychowania do życia w rodzinie dla gimnazjum (Rozporządzenie MEN z dnia 23 grudnia 2008 r., Dz.U. z 2009, Nr 4, poz. 17).

W ostatniej kolumnie (PP, WS – wymagania szczegółowe) zostały zamieszczone odniesienia do treści nauczania zapisanych w podstawie programowej przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie.

W przedostatniej kolumnie (Procedury osiągnięcia celów) w nawiasach kwadratowych podane zostały numery pozycji piśmiennictwa, w których znajdują się propozycje ćwiczeń, umożliwiających realizację celów zajęć. Realizacja programu może odbywać się z wykorzystaniem innych metod/technik prowadzenia zajęć, a zawarte w programie nauczania sugestie mają jedynie charakter informacyjny, ułatwiający przygotowanie zajęć.

Oznaczenia umieszczone w nawiasie pod tematem lekcji są sugestią realizowania tematu oddzielnie dla dziewcząt i chłopców.

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągnięcia celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
1.	Zajęcia wychowania do życia w rodzinie – moje oczekiwania i obawy	• Specyfika przedmiotu. • Podstawa programowa przedmiotu – zakres treści. • Sposób organizacji i tematyki zajęć. • Oczekiwania i obawy uczniów dotyczące zajęć. • Reguły i zasady współpracy uczniów i nauczyciela w czasie cyklu zajęć.	• Zna zasady uczestnictwa w zajęciach wychowania do życia w rodzinie. • Zna zakres tematyczny przedmiotu. • Formułuje swoje oczekiwania i obawy wobec prowadzącego i klasy.	Mówiąca ściana Skrzynka pytań Kontrakt grupowy [34]	WS4
2.	Jestem niepowtarzalną osobą	• Mocne i słabe strony. • Samoocena i poczucie własnej wartości.	• Potrafi refleksyjnie spojrzeć na siebie jako osobę. • Odnajduje swoje mocne i słabe strony. • Opisuje siebie jako członka społeczności rodzinnej, klasowej i szkolnej. • Ocenia wpływ innych osób na własne postępowanie. • Ocenia wpływ ocen innych osób na samoocenę.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [7, 17]	WSI

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
3.	Lubię siebie i innych	- Osobowość a postawa wobec życia. - Indywidualna postawa życiowa. - Samosprawdzająca się przepowiednia. - Magia postawy pozytywnej. - Praca nad zmianą i/lub utrzymaniem postawy życiowej.	- Rozpoznaje własną postawę życiową. - Analizuje wpływ osobowości na postawę życiową. - Dostrzega korzyści płynące z pozytywnej postawy życiowej. - Zna sposoby pracy nad pozytywną postawą życiową.	Ćwiczenia indywidualne [5, 28]	WS4
4.	Uczę się i odpoczywam	- Sposoby spędzania wolnego czasu. - Pasje i zainteresowania a rozwój człowieka. - Umiejętność odpoczywania. - Odpoczynek bierny i czynny.	- Przedstawia swoje pasje i zainteresowania. - Omawia sposoby spędzania wolnego czasu. - Analizuje wpływ sposobu spędzania wolnego czasu i zainteresowań na przebieg rozwoju młodego człowieka. - Docenia znaczenie umiejętności odpoczywania dla prawidłowego rozwoju. - Porównuje zalety i wady odpoczynku czynnego i biernego.	Praca w grupach Metaplan [2, 7, 17]	WS 18
5	Między snem a snem	- Obowiązki i wolny czas. „Zjadacze” czasu – telewizja, komputer. - Planowanie czasu. - Znaczenie snu i odpoczynku dla prawidłowego rozwoju.	- Analizuje własny dzienny i tygodniowy rozkład zajęć. - Oblicza, ile czasu dziennie poświęca na sen, naukę, obowiązki domowe, kontakty z rodziną i znajomymi, odpoczynek. - Dostrzega związek pomiędzy prawidłowym planowaniem zajęć, a efektywnością wykorzystania czasu. - Proponuje sposoby zarządzania swoim czasem.	Ćwiczenia indywidualne [7, 17, 28]	WS 18
6.	W poszukiwaniu autorytetu	- Rola autorytetów w życiu człowieka. - Cechy osoby będącej autorytetem. - Wpływ innych osób na indywidualne poglądy, postawy i wartości.	- Opisuje cechy osoby, która jest autorytetem. - Podaje przykłady autorytetów. - Analizuje wpływ autorytetów na wyznawane poglądy, postawę życiową i postępowanie. - Zastanawia się, czy w każdym przypadku autorytet jest dobrym przykładem. - Rozróżnia autorytety dobre i złe.	Burza mózgów Ćwiczenia indywidualne Dyskusja [28]	WS3

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
7.	Szanuję siebie i innych	- Postawa szacunku. - Podmiotowe traktowanie siebie i innych.	- Wyjaśnia, jak rozumie postawę szacunku. - Omawia, w jaki sposób szanuje siebie. - Rozpoznaje postawę szacunku w zachowaniu innych wobec siebie. - Proponuje sposoby okazania szacunku sobie i innym.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach różnym frontem [28]	WS4
8.	Ja i reszta klasy	- Rola koleżeństwa i przyjaźni w życiu człowieka. - Cechy dobrego kolegi. - Różnica między koleżeństwem i przyjaźnią. - Budowanie dobrych relacji koleżeńskich w klasie.	- Wymienia postawy i zachowania koleżeńskie i niekoleżeńskie - Opisuje siebie jako kolegę/koleżankę. - Opisuje siebie jako przyjaciela/przyjaciółkę. - Docenia wartość koleżeństwa i przyjaźni. - Proponuje konkretne działania poprawiające atmosferę w klasie.	Burza mózgów Praca w grupach Metaplan [7, 17, 28]	WS4
9.	Jestem dobrym słuchaczem	- Słuchanie warunkiem dobrej komunikacji między ludźmi. - Zasady aktywnego słuchania. - Bariery utrudniające aktywne słuchanie. - Cechy dobrego słuchacza.	- Porównuje swoje odczucia w sytuacji, w której nie jest słuchany i jest słuchany aktywnie. - Analizuje bariery utrudniające słuchanie. - Wyróżnia cechy dobrego słuchacza. - Omawia i stosuje w praktyce zasady aktywnego słuchania.	Praca w parach [7, 17]	WS4
10.	Jak rozmawiać gdy mamy różne poglądy?	- Style komunikowania się. - Rodzaje komunikatów: werbalne i niewerbalne, bezpośrednie i pośrednie - Stereotypy i ich wpływ na kontakty międzyludzkie.	- Omawia różne style komunikowania się. - Rozróżnia różne rodzaje komunikatów. - Rozpoznaje bariery komunikacji. - Wie co to jest stereotyp. - Podaje przykłady stereotypów. - Zdaje sobie sprawę z wpływu stereotypów na swoje postępowanie wobec innych.	Metoda analizy przypadków Drama [7, 17]	WS2
11.	Wiem JAK mówię	- Bariery komunikowania się. - Komunikaty „ja”.	- Rozpoznaje bariery w komunikacji międzyludzkiej. - Analizuje własny styl formułowania komunikatów słownych. - Formułuje komunikaty w języku „ja”.	Ćwiczenia indywidualne Praca w parach [7, 17]	WS2

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
12.	Gdy coś mi się nie podoba	- Przyczyny negatywnych uczuć. - Formy wyrażania negatywnych uczuć.	- Omawia przykłady negatywnych uczuć. - Rozpoznaje sytuacje, które wywołują negatywne uczucia. - Uświadamia sobie, że każdy przeżywa negatywne uczucia. - Uświadamia sobie, że ma prawo przeżywać negatywne uczucia. - Porównuje akceptowane i nieakceptowane społecznie sposoby wyrażania negatywnych uczuć.	Praca w grupach Drama Metoda analizy przypadków [7, 17]	WS2
13.	Struś, byk..., a może sowa?	- Formy zachowań: uległe (struś), asertywne (sowa), agresywne (byk). - Asertywność i jej granice. - Prawa asertywne.	- Rozpoznaje zachowania uległe, agresywne i asertywne. - Zna prawa asertywne. - Analizuje trudności związane z zachowaniami asertywnymi. - Odróżnia zachowania asertywne od egoizmu i/lub ostracyzmu. - Wyznacza granice asertywności.	Metoda analizy przypadków Drama [7, 17]	WS5
14.	Trudna sztuka negocjacji	- Style negocjacji. - Zasady negocjacji nastawionych na współpracę.	- Omawia style negocjacji. - Uświadamia sobie, że negocjacje ułatwiają współpracę w grupie. - Rozpoznaje sytuacje, w których warto negocjować. - Zna i stosuje w praktyce zasady negocjacji nastawionych na współpracę.	Praca w grupach [7, 17]	WS5
15.	Trudna sztuka odmawiania	- Prawo do odmawiania. - Asertywne odmawianie. - Cechy prawidłowego komunikatu odmawiającego.	- Omawia sytuacje, w których wystąpiła trudność z odmówieniem. - Przyznaje sobie prawo do odmawiania. - Omawia konsekwencje braku umiejętności asertywnego odmawiania. - Rozpoznaje i formułuje prawidłowe komunikaty odmawiające.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [7, 17]	WS5

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
16.	W cudzej skórze	- Postawa otwartości na potrzeby innych ludzi. - Empatia. - Zrozumienie.	- Interpretuje sytuacje z różnych punktów widzenia. - Przyjmuje różne perspektywy w interpretowaniu sytuacji społecznych. - Interpretuje mowę ciała innych ludzi. - Odczytuje uczucia innych ludzi z komunikatów pozawerbalnych. - Wczuwa się w sytuację i przeżycia innych osób.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [7, 17]	WS4
17.	Obcy w rodzinie	- Przyczyny konfliktów w rodzinie. - Konflikt pokoleń.	- Omawia przyczyny konfliktów w rodzinie. - Opisuje trudności w porozumiewaniu się z rodzicami. - Analizuje konflikt z rodzicami z punktu widzenia nastolatka i rodzica. - Proponuje sposoby konstruktywnego rozwiązywania konfliktów w rodzinie. - Proponuje działania poprawiające atmosferę w domu.	Drama Praca w grupach [4, 7, 17, 23, 27]	WS2
18.	Nikt mnie nie rozumie	- Przyczyny konfliktów w szkole, grupie rówieśniczej. - Konsekwencje konfliktów. - Zagrożenia wieku dojrzewania.	- Podaje różne przyczyny konfliktów. - Omawia przebieg konfliktu. - Rozpoznaje poszczególne fazy konfliktu. - Przewiduje konsekwencje różnych konfliktów. - Przewiduje konsekwencje stosowania używek, narkotyków i ulegania presji grupy rówieśniczej.	Metoda analizy przypadków Praca w grupach [4, 7, 17, 23, 27]	WS2
19.	Zgoda buduje...	- Sposoby rozwiązywania konfliktów. - Prawidłowe relacje z ludźmi.	- Analizuje przyczyny prawidłowych i nieprawidłowych relacji pomiędzy ludźmi. - Proponuje konstruktywne sposoby rozwiązywania różnych konfliktów. - Analizuje przydatność zachowań asertywnych w relacjach międzyludzkich.	Praca w grupach [4, 7, 17, 23, 27]	WS2

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
20.	Toleruję, czy akceptuję?	- Tolerancja. - Akceptacja. - Osobiste granice tolerancji.	- Wyjaśnia jak rozumie zachowania tolerancyjne. - Podaje przykłady sytuacji, w których doświadczył wobec siebie zachowań tolerancyjnych. - Porównuje zachowania tolerancyjne i akceptujące. - Wskazuje na różnicę pomiędzy tolerancją a ostarczyzmem. - Wyznacza osobiste granice tolerancji.	Ćwiczenia indywidualne Burza mózgów Praca w grupach [4, 7, 17, 23, 27]	WS2 WS4
21.	Od poczęcia – do narodzin	- Fazy rozwoju prenatalnego. - Przebieg rozwoju prenatalnego. - Życie jako fundamentalna wartość. - Prawidłowe postępowanie przyszłych rodziców w czasie ciąży. - Zagrożenia dziecka w czasie rozwoju prenatalnego.	- Omawia przebieg rozwoju prenatalnego człowieka (w zakresie opisanym w podstawie programowej z biologii dla III etapu edukacyjnego). - Uzasadnia tezę, że życie jest fundamentalną wartością. - Omawia wpływ postępowania przyszłych rodziców na przebieg rozwoju prenatalnego. - Formuluje apel nienarodzonego dziecka do swoich rodziców.	Pogadanka Praca w grupach [4, 23, 27]	WS 1
22.	Od narodzin – do śmierci	- Fazy rozwoju postnatalnego człowieka. - Fizyczny, psychiczny i emocjonalny rozwój człowieka. - Życie jako fundamentalna wartość.	- Wymienia fazy rozwoju postnatalnego człowieka. - Omawia przebieg rozwoju psychoseksualnego człowieka. - Uzasadnia tezę, że życie jest fundamentalną wartością.	Pogadanka Praca w grupach [4, 23, 27]	WS 1
23.	Żyję, więc potrzebuję	- Klasyfikacja potrzeb. - Potrzeby niższe i wyższe. - Hierarchia potrzeb.	- Wymienia przykłady różnych potrzeb. - Klasyfikuje potrzeby wg podanego kryterium. - Przedstawia potrzeby ludzi w poszczególnych fazach rozwoju.	Praca w grupach [2]	WS 1

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
24.	Brakuje mi... (dz./chł.)	- Zaspokajanie potrzeb. - Deprywacja potrzeb. - Zagrożenia w sytuacji deprywacji potrzeb (media, sekty, grupy o charakterze przestępczym).	- Rozpoznaje i nazywa swoje potrzeby. - Wyjaśnia, na czym polega deprywacja potrzeb. - Rozpoznaje sytuację, w której potrzeby są deprywowane. - Przewiduje konsekwencje stanu deprywacji potrzeb. - Uzmysławia sobie, że osoba potrzebująca akceptacji, zainteresowania, troski staje się łatwym obiektem manipulacji (np. ze strony sekt lub grup o charakterze przestępczym).	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [2]	WS10
25.	W drodze do dojrzałości (dz./chł.)	- Etapy dojrzewania. - Co to znaczy być osobą dojrzałą. - Kryteria dojrzałości. - Dojrzałość w aspekcie płciowym, fizycznym, psychicznym, prawnym i społecznym.	- Opisuje cechy osoby dojrzałej pod względem płciowym, fizycznym, psychicznym, prawnym i społecznym. - Konstruuje kryteria dojrzałości. - Przewiduje konsekwencje różnych decyzji podejmowanych w niedojrzały sposób.	Praca w grupach różnym frontem Dyskusja [4, 23, 27]	WS7 WS8
26.	Tacy sam, a jednak inni (dz./chł.)	- Budowa układu rozrodczego człowieka. - I-, II- i III-rzędowe cechy płciowe. - Cykl miesięczkowy.	- Omawia budowę żeńskiego i męskiego układu rozrodczego. - Wymienia i rozpoznaje cechy płciowe. - Analizuje przebieg cyklu miesięczkowego.	Pogadanka	WS7 WS9
27.	Zmieniam się ... (dz./chł.)	- Przebieg dojrzewania płciowego człowieka. - Różnice w przebiegu dojrzewania biologicznego dziewcząt i chłopców. - Niepokoje okresu dojrzewania.	- Omawia przebieg dojrzewania płciowego człowieka. - Analizuje różnice w przebiegu dojrzewania płciowego dziewcząt i chłopców. - Przedstawia trudności związane z dojrzewaniem płciowym. - Proponuje sposoby radzenia sobie z trudnościami okresu dojrzewania.	Skrzynka pytań Pogadanka Dyskusja 2, 36]	WS7 WS9

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
28.	Dbam o siebie ... (dz./chł.)	- Higiena okresu dojrzewania. - Wizyta u specjalisty. - Wizyta u ginekologa.	- Przedstawia zasady higieny okresu dojrzewania. - Rozpoznaje sytuacje wymagające konsultacji ze specjalistą. - Wie, w jakich sytuacjach i gdzie szukać pomocy. - Formuluje argumenty przełamujące niechęć i strach przed wizytą u ginekologa.	Skrzynka pytań Pogadanka Dyskusja [2, 36]	WS8
29.	Jestem już kobietą... (dz./chł.)	- Kobiecość i męskość. - Tożsamość płciowa. - Stereotypy płci. - Wartości związane z seksualnością człowieka.	- Analizuje przebieg rozwoju psychoseksualnego dziewcząt. - Porównuje wzorzec kobiecości dawniej i dziś. - Afirmuje swoją płć.	Skrzynka pytań Dyskusja Metoda analizy przypadków [36]	WS6 WS13 WS17
30.	Jestem już mężczyzną (dz./chł.)	- Kobiecość i męskość. - Tożsamość płciowa. - Stereotypy płci. - Wartości związane z seksualnością człowieka.	- Analizuje przebieg rozwoju psychoseksualnego chłopców. - Porównuje wzorzec męskości dawniej i dziś. - Afirmuje swoją płć.	Skrzynka pytań Dyskusja Metoda analizy przypadków [36]	WS6 WS 13 WS 17
31.	Moja metryka zdrowia (dz./chł.)	Zdrowie prokreacyjne.	- Opisuje parametry zdrowia prokreacyjnego. - Rozpoznaje zmiany, które wymagają konsultacji lekarskiej.	Praca w grupach [37]	WS 16
32.	Czego nie wiem, a chcę się dowiedzieć (dz./chł.)	- Trudności związane z okresem dojrzewania. - Napięcie seksualne. - Sposoby radzenia sobie z niepokojami i lękami okresu dojrzewania.	- Rozpoznaje i nazywa trudności okresu dojrzewania, których doświadcza. - Wie, jak sobie radzić z trudnościami okresu dojrzewania. - Wie, gdzie szukać pomocy w trudnych sytuacjach.	Skrzynka pytań Dyskusja [36]	WS8 WS 10
33.	„Motyle w brzuchu”	- Zauroczenie. - Zakochanie. - Miłość. - Różne rodzaje miłości. - Wyrażanie miłości. - Budowanie więzi.	- Opisuje zmiany emocjonalne związane ze stanem zakochania. - Rozróżnia zauroczenie, zakochanie i miłość. - Omawia różne rodzaje miłości (nastolatów, platoniczna, małżeńska, rodzicielska). - Przedstawia sposoby wyrażania uczuć. - Omawia rodzaje więzi międzyludzkich i znaczenie miłości w ich budowie i utrzymywaniu.	Dyskusja Burza mózgów [4, 6, 23, 27]	WS11

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
34.	Tylko Ty...	- Chodzenie z sobą. - Kryteria wyboru partnera. - Indywidualne granice tolerancji w związku.	- Określa własne wymagania dotyczące przyszłego partnera (dziewczyny / chłopaka). - Określa własne granice tolerancji w związku.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS11
35.	„Kochać, jak to łatwo powiedzieć...”	- Zauroczenie, zakochanie a miłość. - Przyczyny i skutki rozstania. - Sztuka porzucania.	- Rozpoznaje różnice pomiędzy zauroczeniem, zakochaniem a miłością. - Analizuje przyczyny i skutki rozstania. - Proponuje sposoby rozstania, które nie ranią. - Proponuje sposoby radzenia sobie po rozstaniu.	Burza mózgów Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS11
36.	Kiedy powiem sobie „Tak” ... (dz./chł.)	- Inicjacja seksualna. - Podmiotowość człowieka w kontaktach intymnych.	- Wie, na czym polega inicjacja seksualna. - Porównuje oczekiwania i sposób przeżywania reakcji emocjonalnych i seksualnych przez dziewczęta i chłopców. - Przewiduje konsekwencje inicjacji seksualnej. - Proponuje sposoby radzenia sobie z presją seksualną. - Formułuje argumenty za opóźnieniem inicjacji seksualnej.	Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS 12
37.	Czy jesteśmy już gotowi... (dz./chł.)	- Zewnętrzne objawy płodności. - Wartość życia poczętego. - Odpowiedzialne rodzicielstwo. - Dlaczego warto poczekać z rozpoczęciem życia płciowego.	- Rozpoznaje zewnętrzne objawy płodności. - Uświadamia sobie konsekwencje rozpoczęcia życia płciowego. - Opisuje cechy odpowiedzialnego rodzica. - Analizuje swoją aktualną gotowość na odpowiedzialne rodzicielstwo. - Argumentuje na rzecz odroczenia inicjacji seksualnej.	Pogadanka Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS14
38.	Kiedyś będę rodzicem (dz./chł.)	- Metody rozpoznawania płodności. - Odpowiedzialne rodzicielstwo i planowanie rodziny.	- Omawia metody rozpoznawania płodności. - Przedstawia korzyści płynące z umiejętności obserwacji cyklu miesięczkowego i wskaźników płodności. - Wyjaśnia na czym polega odpowiedzialne rodzicielstwo. - Przedstawia wizję swojej przyszłej rodziny.	Wykład Drzewko decyzyjne [4, 6, 23, 27]	WS15

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
39	Wspólna decyzja (dz./chł.)	- Podział metod antykoncepcyjnych. - Antykoncepcja postkoidalna. - Zalety i wady poszczególnych metod antykoncepcyjnych.	- Zna biologiczne aspekty poszczególnych metod antykoncepcyjnych. - Uświadamia sobie konsekwencje stosowania antykoncepcji. - Uświadamia sobie, że decyzja o antykoncepcji powinna być podjęta wspólnie.	Praca w grupach. Wykład [4, 6, 23, 27]	WS15
40.	Co na to moje sumienie... (dz./chł.)	Różne aspekty antykoncepcji (zdrowotny, psychologiczny i etyczny).	- Poznaje różne punkty widzenia związane z antykoncepcją. - Określa własne stanowisko wobec antykoncepcji.	Praca w grupach Ćwiczenia indywidualne [4, 6, 23, 27]	WS15
41.	Baliśmy się tylko ciąży... (dz./chł.)	- Choroby przenoszone drogą płciową. - Profilaktyka STI i HIV/AIDS.	- Wymienia choroby przenoszone drogą płciową. - Omawia i rozpoznaje objawy wymagające konsultacji z lekarzem.	Praca w grupach Pogadanka [27, 36]	WS 16
42.	Jestem odpowiedzialnym człowiekiem	- Różne aspekty odpowiedzialności - Odpowiedzialne korzystanie ze środków masowego przekazu i Internetu.	- Dokonuje samooceny w zakresie odpowiedzialnego postępowania. - Ocenia wpływ środków masowego przekazu i Internetu na własne postępowanie.	Dyskusja Praca w grupach Metoda analizy przypadków [4, 23, 27]	WS 10 WS 17

Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla IV etapu edukacyjnego

Program nauczania z wychowania do życia w rodzinie dla IV etapu edukacyjnego

Program został opracowany na podstawie podstawy programowej kształcenia ogólnego z zakresu wychowania do życia w rodzinie dla gimnazjum (Rozprządzenia MEN z dnia 23 grudnia 2008 r., Dz.U. z 2009, Nr 4, poz. 17).

W ostatniej kolumnie (PP, WS – wymagania szczegółowe) zostały zamieszczone odniesienia do treści nauczania zapisanych w podstawie programowej przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie.

W przedostatniej kolumnie (Procedury osiągania celów) w nawiasach kwadratowych podane zostały numery pozycji piśmiennictwa, w których znajdują się propozycje ćwiczeń, umożliwiających realizację celów zajęć. Realizacja programu może odbywać się z wykorzystaniem innych metod/ technik prowadzenia zajęć, a zawarte w programie nauczania sugestie mają jedynie charakter informacyjny, ułatwiający przygotowanie zajęć.

Oznaczenia umieszczone w nawiasie pod tematem lekcji są sugestią realizowania tematu oddzielnie dla dziewcząt i chłopców.

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
1.	Zajęcia wychowania do życia w rodzinie – moje oczekiwania i obawy	• Specyfika przedmiotu. • Podstawa programowa przedmiotu – zakres treści. • Sposób organizacji i tematyki zajęć. • Oczekiwania i obawy uczniów dotyczące zajęć. • Reguły i zasady współpracy uczniów i nauczyciela w czasie cyklu zajęć.	• Zna zasady uczestnictwa w zajęciach wychowania do życia w rodzinie. • Zna zakres tematyczny przedmiotu. • Formułuje swoje oczekiwania i obawy wobec prowadzącego i klasy.	Mówiąca ściana Skrzynka pytań Kontrakt grupowy [34]	-----
2.	U progu dorosłości	• Co to znaczy być osobą dorosłą. • Dorosłość a dojrzałość. • Kryteria dojrzałości. • Dojrzałość w aspekcie płciowym, fizycznym, psychicznym, prawnym i społecznym.	• Rozróżnia dorosłość i dojrzałość. • Opisuje cechy osoby dojrzałej pod względem płciowym, fizycznym, psychicznym, prawnym i społecznym. • Przewiduje konsekwencje różnych decyzji podejmowanych w niedojrzały sposób.	Dyskusja panelowa [2, 4, 23, 27]	WS5

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
3.	Mój system wartości	- Wartości cenione w życiu człowieka. - Godność człowieka. - Miłość, dobro, szacunek, godność jako wartości nadrzędne. - Drogi realizacji wartości.	- Wymienia ważne dla niego wartości. - Klasyfikuje wartości. - Konstruuje własną piramidę wartości.	Ćwiczenia indywidualne Piramida wartości [23, 28]	WS 1 WS 6
4.	Ważna wartość	- Szacunek dla siebie. - Szacunek dla innych. - Szacunek dla życia. - Szacunek dla przyrody i wszystkich istot żywych. - Godność i godne zachowanie.	- Przedstawia swoje zdanie na temat szacunku i godności. - Określa własną potrzebę doznawania szacunku i poszanowania godności w relacjach z ludźmi. - Przedstawia sposoby okazywania szacunku wobec siebie, osób, zdarzeń. - Rozróżnia godne i niegodne zachowania. - Uzmysławia sobie, że szacunek jest należny nie tylko człowiekowi, ale wszystkim żywym istotom.	Ćwiczenia indywidualne Dyskusja [7, 23, 28]	WS 1
5.	Słucham i rozmawiam	- Komunikaty bezpośrednie i pośrednie. - Komunikaty typu „ja”. - Cechy dobrego komunikatu. - Bariery komunikacji.	- Zna cechy dobrego komunikatu. - Formułuje komunikaty w języku „ja”. - Zna bariery komunikacji. - Proponuje sposoby polepszenia komunikacji między znajomymi, w szkole i w rodzinie.	Praca w parach [7, 17]	WS 2
6.	Wydaje mi się, że Cię rozumiem...	- Empatia. - Sygnały niewerbalne i mowa ciała.	- Docenia znaczenie empatii dla budowania dobrych relacji z ludźmi. - Stosuje w praktyce zachowania empatyczne. - Odgaduje stany emocjonalne osób w różnych sytuacjach. - Rozwija wyobraźnię empatyczną.	Ćwiczenia indywidualne Ćwiczenia w parach [7, 17]	WS 2
7.	Jestem sobą, nie ranię innych...	- Definicja asertywności. - Zachowania asertywne. - Asertywne prawa człowieka.	- Rozróżnia zachowania asertywne i nieasertywne. - Ocenia wartość zachowań asertywnych. - Decyduje kiedy zachować się asertywnie, a kiedy nie. - Zna korzyści z podejmowania zachowań asertywnych.	Praca w grupach Dyskusja [7, 17]	WS 2

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
8.	Konflikty są nieuniknione	- Definicja konfliktu. - Najczęstsze przyczyny konfliktów. - Konsekwencje konfliktów. - Sposoby rozwiązywania konfliktów. - Konflikty w związku. - Konflikty w rodzinie.	- Rozpoznaje sytuacje potencjalnie konfliktowe. - Opisuje emocje i uczucia uczestników konfliktu. - Zna główne przyczyny konfliktów między rówieśnikami, w szkole, pracy, związku i rodzinie. - Proponuje sposoby rozwiązywania konfliktów.	Praca w grupach [4, 7, 17, 23, 27]	WS22
9.	Manipulacja, presja, mobbing - radzę sobie w trudnych sytuacjach (dz./chł.)	- Definicja manipulacji, presji, lobbingu. - Zasady asertywnego zachowania się. - Manipulacja i presja słowna. - Radzenie sobie w trudnych sytuacjach.	- Rozpoznaje sytuacje, w których jest poddany presji otoczenia. - Zna asertywny sposób zachowania się. - Wypowiada swoje zdanie na poruszane tematy. - Asertywnie broni swojego stanowiska. - Proponuje sposoby zachowania się w sytuacji presji słownej lub manipulacji.	Metoda problemowa Dyskusja Drama [4, 27]	WS2
10.	„Trudny czas dorastania...” (dz./chł.)	- Fazy rozwoju psychoseksualnego. - Rozwój poczucia tożsamości płciowej. - Młodzieńczy kryzys tożsamości. - Indywidualny rozwój osobowości. - Trudności w osiągnięciu tożsamości płciowej. - Poszukiwanie pomocy w trudnych sytuacjach.	- Zna przebieg rozwoju psychoseksualnego człowieka. - Wie jak rozwija się poczucie tożsamości płciowej. - Wie na czym polega młodzieńczy kryzys tożsamości. - Proponuje sposoby radzenia sobie w okresie dojrzewania. - Rozpoznaje indywidualne cechy swojej osobowości. - Szanuje indywidualność swoją i innych. - Wie gdzie szukać pomocy w trudnych sytuacjach.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach Wykład [4, 23, 27]	WS 1 WS4 WS8 WS 14 WS27

11.	Mars, Wenus i spotkanie na ziemi (dz./chł.)	- Co to znaczy być kobietą? - Co to znaczy być mężczyzną? - Różnice między światem kobiet i mężczyzn. - Biologiczne i społeczne role kobiety i mężczyzny. - Stereotypy na temat ról kobiet i mężczyzn.	- Rozumie, czym jest kobiecość i męskość. - Zna różnice fizjologiczne i psychiczne między kobietami i mężczyznami. - Analizuje różnice wynikające z płci. - Akceptuje własną płć. - Proponuje sposoby afirmacji własnej płci. - Rozpoznaje stereotypy na temat kobiet i mężczyzn oraz typowych ról społecznych.	Praca w grupach Dyskusja panelowa [4, 23, 27]	WS6 WS8 WS9
-----	---	--	--	---	-------------------

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
12.	Typowość i odmienność (dz./chł.)	- Stereotypy w ocenie odmienności kulturowych, etnicznych, religijnych, seksualnych. - Homoseksualizm.	- Analizuje typowość i inność. - Ocenia swój stosunek do odmienności seksualnej, etnicznej, religijnej, kulturowej. - Odróżnia stereotypy i uprzedzenia od faktów.	Metoda analizy przypadków Dyskusja [27]	WS3
13.	Podobasz mi się ...	- Stan zakochania. - Droga od zakochania do miłości.	- Opisuje stan emocjonalny osoby w fazie zakochania. - Wyjaśnia różnice pomiędzy zakochaniem a miłością. - Zna cechy dojrzałej miłości. - Odróżnia stan zakochania od dojrzałej miłości.	Praca w grupach Metoda analizy przypadków Dyskusja [4, 6, 23, 27]	WS 10
14.	Seks pod paragrafem	- Definicja normy. - Norma seksualna, moralna, prawna. - Norma indywidualna, partnerska, kliniczna.	- Rozumie pojęcie różnych kategorii norm. - Określa własną normę indywidualną. - Rozróżnia zachowania seksualne akceptowane w społeczeństwie od zachowań prawnie zabronionych. - Wie, co to są zaburzenia seksualne.	Wykład	WS 15

15.	Po prostu Cię kocham...	- Fazy rozwoju miłości. - Różne rodzaje miłości (własna, fizyczna, rodzicielska, małżeńska, partnerska, platoniczna, religijna). - Wierność. - Zaufanie. - Dialog w związku. - Szantaż emocjonalny.	- Odróżnia zauroczenie od miłości. - Opisuje przejawy różnych rodzajów miłości. - Analizuje znaczenia zaufania i wierności dla budowania dobrych relacji z partnerem. - Uświadamia sobie wagę i wartość udanego dialogu w związku. - Odróżnia zachowania wynikające z szantażu emocjonalnego od wynikających z rzeczywistej miłości i troski. - Wie jak sobie radzić w sytuacji doświadczania szantażu emocjonalnego.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS 10 WS 16
16.	Wybieram Ciebie ...	- Oczekiwania wobec partnera. - Kryteria wyboru partnera. - Idealny chłopak, idealna dziewczyna. - Ideały w konfrontacji z rzeczywistością.	- Zna wewnętrzne czynniki decydujące o wyborze partnera seksualnego i życiowego. - Określa preferowane cechy przyszłego partnera życiowego. - Konfrontuje swoje zdanie ze zdaniem innych.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS8 WS9

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/ techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
17.	Dar płodności (dz./chł.)	- Metoda termiczna. - Metoda owulacyjna Billingsa. - Metoda objawowo-termiczna Roetзера.	- Zna różne sposoby rozpoznawania płodności. - Zna ograniczenia stosowania poznanych metod rozpoznawania płodności.	Wykład Ćwiczenia indywidualne [4, 23, 27, 36]	WS 11
18.	Ważna decyzja (dz./chł.)	- Inicjacja seksualna. - Motywy rozpoczynania przez młodzież współżycia płciowego. - Konsekwencje fizyczne, psychiczne i społeczne błędnych decyzji związanych z inicjacją seksualną. - Kiedy powiedzieć „Tak”.	- Przewiduje konsekwencje inicjacji seksualnej. - Zna różne motywy podejmowania przez młodzież aktywności seksualnej. - Podaje argumenty przemawiające za odroczeniem decyzji o inicjacji seksualnej. - Przewiduje konsekwencje aktywności seksualnej.	Ćwiczenia indywidualne Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS7

19.	Świadome rodzicielstwo (dz./chł.)	• Zalety i wady różnych form antykoncepcji. • Konsekwencje współżycia seksualnego. • Wizyta u ginekologa.	• Zna zalety i wady różnych metod antykoncepcji. • Zna zasady doboru rodzaju antykoncepcji. • Ma świadomość, że należy wykonywać badania kontrolne związane ze zdrowiem prokreacyjnym. • Uświadamia sobie, że nie ma idealnego środka antykoncepcyjnego. • Ocenia swoją gotowość do sprostania konsekwencjom współżycia seksualnego.	Praca w grupach Dyskusja Ćwiczenia indywidualne [4, 23, 27, 36]	WS7 WS 12
20.	Miłość, odpowiedzialność i zdrowie (dz./chł.)	• Infekcje przenoszone drogą płciową i ich objawy. • Odpowiedzialność za zdrowie własne i partnera.	• Zna i rozpoznaje objawy wymagające konsultacji z lekarzem. • Wiąże objawy STI z aktywnością seksualną. • Wie, że w przypadku niektórych infekcji leczenie musi dotyczyć obojga partnerów. • Zdaje sobie sprawę z ryzyka, jakie niesie z sobą aktywność seksualna. • Wie, na czym polega odpowiedzialność za siebie i partnera.	Gra dydaktyczna Wykład [36, 37]	WS 13

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania/ planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
21.	„HIV nie wybiera, Ty możesz...” (dz./chł.)	- Drogi zakażenia wirusem HIV. - Przebieg zakażenia wirusem HIV. - Rozwój AIDS. - Test na obecność wirusa HIV.	- Zna drogi zakażenia wirusem HIV. - Zna przebieg zakażenia wirusem HIV. - Wie kiedy wynik testu na obecność wirusa HIV może być nierzetelny. - Przedstawia zasady profilaktyki HIV/AIDS.	Gra dydaktyczna	WS 13
22.	Towarzysz na całe życie	- Sytuacja zdrowotna, psychiczna i społeczna osób zakażonych wirusem HIV. - Stereotypy i uprzedzenia wobec osób zakażonych i chorych.	- Zna sytuację osób zakażonych i chorych w Polsce i na świecie. - Analizuje swoją postawę wobec nosicieli wirusa HIV. - Proponuje sposoby postępowania wobec nosicieli wirusa HIV. - Analizuje własną postawę wobec osób zakażonych wirusem HIV i chorych na AIDS.	Drama Dyskusja	WS 13 WS26
23.	„Dowód miłości” – sztuka mówienia „nie” (dz./chł.)	- Szantaż emocjonalny i presja ze strony środowiska. - Manipulacja. - Umiejętność odmawiania. - Gwałt na randce. - Prawne aspekty gwałtu.	- Rozpoznaje stany emocjonalne własne i innych. - Rozpoznaje sytuacje, w których doświadczą presji, manipulacji lub szantażu emocjonalnego. - Proponuje sposoby radzenia sobie w sytuacji presji, manipulacji lub szantażu emocjonalnego. - Umie stanowczo odmawiać. - Wie jak się zachować w sytuacji gwałtu.	Drama Ćwiczenia w parach Dyskusja [4, 6, 23, 27]	WS6 WS 15
24.	„Tego" nie planowaliśmy... (dz./chł.)	- Konsekwencje podejmowania współżycia płciowego. - Nieplanowana ciąża uczennicy. - Poradnictwo i pomoc dla uczennicy w ciąży.	- Przewiduje możliwe konsekwencje współżycia płciowego. - Proponuje możliwe sposoby postępowania w sytuacji nieplanowanej ciąży. - Wie na czym polega aborcja i zna jej konsekwencje zdrowotne, emocjonalne i prawne. - Wie gdzie szukać pomocy w przypadku nieplanowanej ciąży.	Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS20

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
25.	Dar życia (dz./chł.)	- Nieplanowana ciąża. - Prawny, medyczny i etyczny aspekt aborcji. - Osobisty wymiar aborcji.	- Rozpatruje wielowymiarowość człowieka. - Analizuje sytuację młodych ludzi w obliczu nieplanowanej ciąży. - Analizuje prawne, medyczne i etyczne aspekty aborcji. - Analizuje własną postawę wobec nieplanowanej ciąży. - Proponuje inne niż aborcja sposoby postępowania w sytuacji nieplanowanej ciąży.	Dyskusja panelowa Wykład Metoda analizy przypadków [4, 6, 23, 27]	WS 1 WS21
26.	Razem, czy osobno	- Blaski i cienie życia singla. - Blaski i cienie życia w rodzinie. - Samotne rodzicielstwo.	- Analizuje sytuację życiową singli i osób żyjących w rodzinie. - Podaje powody, dla których ludzie zakładają rodzinę. - Opisuje trudności wynikające z samotnego rodzicielstwa.	Dyskusja panelowa Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS 19
27.	Rodzina – zadanie na przyszłość	- Struktura rodziny. - Funkcje rodziny. - Obowiązki członków rodziny. - Dzieci w rodzinie. - Rodziny niepełne. - Rodziny dysfunkcyjne. - Obowiązki państwa wobec rodziny.	- Analizuje motywy dla których ludzie zakładają rodzinę. - Zna strukturę i funkcje rodziny. - Zna i rozumie role poszczególnych członków rodziny. - Wie jakie są obowiązki rodziców wobec dzieci i dzieci wobec rodziców. - Analizuje zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne życia rodzinnego. - Zna prawo rodzinne.	Praca w grupach Dyskusja [4, 6, 23, 27]	WS 19 WS25
28.	Wiem, że to Ty...	- Narzeczeństwo. - Wizyta u rodziców. - Plany na przyszłość. - Trudności okresu narzeczeństwa.	- Przedstawia swoje zdanie na temat narzeczeństwa. - Wyobraża sobie swoje pierwsze spotkanie z rodzicami dziewczyny/chłopaka. - Przewiduje jakie trudności mogą wystąpić w okresie narzeczeństwa. - Wczuwa się w sytuację rodziców. - Proponuje sposoby pokonywania trudności.	Dyskusja Drama [4, 6, 23, 27]	WS 16

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
29.	I nie opuszczę Cię aż do śmierci...	- Fundamenty małżeństwa. - Małżeństwo w różnych religiach. - Seks w małżeństwie. - Trudności występujące na początku małżeństwa.	- Przedstawia wizję swojego małżeństwa. - Opisuje fundamenty, na których powinno opierać się dobre małżeństwo. - Analizuje treść różnych przysięg małżeńskich. - Określa znaczenie zobowiązania podjętego w czasie ślubu. - Przewiduje jakie trudności mogą wystąpić na początku małżeństwa. - Proponuje sposoby pokonywania trudności.	Praca w grupach Analiza tekstu [4, 6, 23, 27]	WS 16 WS 17
30.	Moje, Twoje, nasze	- Osobista przestrzeń w związku i rodzinie. - Prywatność partnerów w związku. - Rodzinne tradycje. - Odrębność rodziny.	- Określa własne granice tolerancji w związku. - Określa swój stosunek do prywatności partnera. - Opisuje znaczenie wspólnych rytuałów, tradycji, świętowania itp. dla budowania trwałego związku. - Analizuje tradycje swojej rodziny i zastanawia się jakie mają znaczenie dla poszczególnych członków rodziny. - Proponuje sposoby utrzymania dobrych relacji z rodzinami z obu stron po zawarciu małżeństwa.	Praca w grupach [4, 6, 23, 27]	WS 17 WS22
31.	Dzieje związku	- Fazy rozwoju związku. - Nadzieje i trudności w poszczególnych fazach związku. - Sukces zawodowy partnerów. - Syndrom opuszczonego gniazda.	- Zna kolejne etapy rozwoju związku. - Zna naturalne kryzysy wynikające z przechodzenia z jednej do drugiej fazy związku. - Analizuje wpływ osobistych sukcesów partnerów na związek. - Analizuje sytuację rodziców i dzieci w sytuacji odchodzenia dorosłych dzieci z domu. - Planuje sposób przeprowadzenia rozmowy z rodzicami po podjęciu ważnych decyzji życiowych.	Film edukacyjny Dyskusja Ćwiczenia indywidualne [4, 6, 23, 27]	WS 17

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
32.	Będziemy rodzicami	- Rozwój dziecka w kolejnych miesiącach ciąży. - Zagrożenia ciąży. - Profilaktyka WCN. - Potrzeby kobiety w ciąży. - Odpowiedzialność ojca dziecka	- Zna przebieg rozwoju zarodkowego i płodowego dziecka. - Wie dlaczego kobieta w ciąży powinna być pod opieką lekarza i regularnie wykonywać zalecone badania kontrolne. - Wie jakie symptomy są wskazaniem do natychmiastowej konsultacji lekarskiej. - Wie na czym polega profilaktyka WCN. - Analizuje potrzeby fizyczne i psychiczne kobiety w ciąży. - Analizuje na czym polega odpowiedzialność ojca dziecka.	Wykład Film edukacyjny [4, 6, 23, 27]	WS 18
33.	Kiedy pojawia się dziecko	- Rola matki i ojca w wychowywaniu dziecka. - Potrzeby fizyczne i emocjonalne dziecka w kolejnych latach życia. - Zmiany związane z narodzinami dziecka.	- Przedstawia role matki i ojca w rodzinie. - Analizuje zmiany zachodzące u obojga partnerów po narodzinach dziecka. - Proponuje sposoby radzenia sobie po narodzinach dziecka.	Dyskusja Metoda analizy przypadków [4, 6, 23, 27]	
34.	Nie zawsze się zgadzamy	- Przyczyny konfliktów w związku i rodzinie. - Style komunikowania się. - Metody rozwiązywania konfliktów.	- Zna przyczyny konfliktów w związku i rodzinie. - Zna style komunikacji werbalnej i niewerbalnej. - Odróżnia komunikaty prawidłowe od nieprawidłowych. - Proponuje sposoby rozwiązywania konfliktów. - Stosuje techniki negocjacyjne.	Praca w grupach [4, 6, 7, 17, 23, 27]	WS 17
35.	Marzymy o rodzicielstwie	- Bezdzielnosc. - Adopcja. - Zapłodnienie in vitro.	- Uświadamia sobie, że problem bezpłodności może dotyczyć obojga partnerów. - Przewiduje swoją reakcję wobec problemu bezpłodności własnej lub partnera. - Przedstawia swoje zdanie na temat adopcji. - Przedstawia swoje stanowisko wobec zapłodnienia in vitro.	Praca w grupach Dyskusja [4, 23, 27]	WS 17

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
36.	Decyzja o rozstaniu (dz./chł.)	- Rozstanie. - Porzucenie przez partnera. - Zdrada.	- Analizuje różne przyczyny rozstania. - Zna możliwe skutki rozstania. - Analizuje sytuację emocjonalną osoby porzucającej i porzucanej. - Proponuje sposoby zaopiekowania się sobą po rozstaniu z partnerem.	Praca w grupach [4, 6, 27]	WS 17 WS25
37.	Rodzina wobec prawa, prawo wobec rodziny	- Prawny aspekt małżeństwa, separacji, rozwodu. - Prawa i obowiązki małżonków, rodziców i dzieci. - Obowiązki państwa wobec rodziny. - Przemoc w rodzinie.	- Zna prawne możliwości i konsekwencje małżeństwa, separacji i rozwodu. - Analizuje sytuację członków rodziny po separacji lub rozwodzie rodziców. - Prawa dziecka. - Wie gdzie szukać pomocy w sytuacji doświadczania przemocy w rodzinie.	Wykład Dyskusja [4, 23, 27]	WS25 WS27
38.	Życie w trudniejszym świecie	- Osoby niepełnosprawne w rodzinie i społeczeństwie. - Potrzeby osób z niepełnosprawnościami. - Prawa osób z niepełnosprawnościami.	- Analizuje potrzeby fizyczne, emocjonalne i społeczne osób niepełnosprawnych. - Ocenia swój stosunek do osób niepełnosprawnych. - Proponuje sposoby udzielania pomocy osobom niepełnosprawnym. - Zna prawa osób niepełnosprawnych.	Praca w grupach [7, 17]	WS26
39.	Jesień życia	- Proces starzenia się. - Potrzeby ludzi starych. - Ludzie starzy w rodzinie i w społeczeństwie. - Postawa wobec starości. - Tabu śmierci. - Śmierć bliskiej osoby. - Żałoba.	- Analizuje potrzeby osób starych. - Analizuje sposób funkcjonowania ludzi starych w rodzinie i społeczeństwie. - Ocenia swój stosunek do ludzi starych. - Analizuje stan emocjonalny i sytuację osób doświadczających śmierci kogoś bliskiego. - Wie na czym polega i jaka jest rola żałoby. - Wie gdzie szukać pomocy w sytuacji utraty kogoś bliskiego.	Praca w grupach [7, 17]	WS26

L.p.	Temat zajęć	Treści	Szczegółowe cele kształcenia i wychowania / planowane osiągnięcia uczniów Po zajęciach uczeń:	Procedury osiągania celów Proponowane metody/techniki prowadzenia zajęć	PP – WS (wymagania szczegółowe)
40.	Co nam zagraża? (dz./chł.)	• Agresja. • Uzależnienia (alkohol, narkomania, papierosy, hazard, zakupy, komputer, seks). • Pornografia. • Przemoc. • Wykorzystywanie seksualne.	• Zna mechanizm powstawania uzależnienia. • Rozpoznaje symptomy wskazujące na uzależnienie. • Zna typowe przyczyny sięgania po alkohol i narkotyki. • Analizuje indywidualne, rodzinne i społeczne skutki alkoholizmu, narkomanii i innych uzależnień. • Przedstawia sposoby postępowania z osobą uzależnioną. • Wie jak postępować w sytuacji doświadczania agresji czy przemocy. • Wie, gdzie szukać pomocy w trudnych życiowo sytuacjach.	Dyskusja Drama Praca w grupach [4, 23, 27]	WS24 WS25 WS27
41.	„Bo zupa była za słona...” (dz./chł.)	• Przyczyny zachowań agresywnych w rodzinie. • Przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna. • Dziecko wobec przemocy w rodzinie. • Pomoc dla ofiar przemocy.	• Podaje najczęstsze przyczyny przemocy w rodzinie. • Rozróżnia symptomy doświadczania przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej. • Wie gdzie szukać pomocy w sytuacji doświadczania przemocy w rodzinie. • Ocenia swoją gotowość i umiejętność reagowania wobec przemocy doświadczanej przez innych.	Praca w grupach Dyskusja Wykład [4, 23, 27]	WS23
42.	Dalej pójde samodzielnie...	• Podsumowanie cyklu zajęć.	• Podsumowuje swój udział w zajęciach wychowania do życia w rodzinie. • Przedstawia swoje plany życiowe.	Niedokończone zdania Dyskusja Ankieta [2, 34]	WS 1

Piśmiennictwo

- 1) Braun-Gałkowska M., Gutowska A., *W tę samą stronę. Książka dla nauczyciela o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1994.
- 2) Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Zakład Wydawniczy SFS, Kielce 2000.
- 3) Buss D. M., *Ewolucja pożądania*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996.
- 4) Charczuk B. (red.), *Wygrajmy przyszłość*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2004.
- 5) Chapman E. N., *Postawa życiowa Twoją najcenniejszą wartością*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 1995.
- 6) Chomczyńska-Miliszkievicz M., *Podróż w nieznane. O miłości, seksie i rodzinie*, WSiP, Warszawa 1997.
- 7) Chomczyńska-Miliszkievicz M., Pankowska D., *Polubić szkołę*, WSiP, Warszawa 1995.
- 8) Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu*, Poznań, Wydawnictwo Moderski i S-ka 2000.
- 9) Feinmann J., *Wszystko co powinnaś wiedzieć o miesiączce*, Agencja Wydawnicza Jerzy Mostowski 2007.
- 10) Goleman D., *Inteligencja społeczna*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2007.
- 11) Gray J., *Mężczyźni są z marsa, kobiety z Wenus*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1996.
- 12) Harmin M., *Duch klasy. Jak motywować uczniów do nauki?*, CEO, Warszawa 2008.
- 13) Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, PWN, Warszawa 2000.
- 14) Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna*, WSP, Rzeszów 1996.
- 15) Hornby G, Hali E., Hali C. „Nauczyciel wychowawca”, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- 16) Izdebski Z., Jaczewski A., *Tajemnice inicjacji seksualnej*, DZGUNIPAP.
- 17) Jachimska M., *Scenariusze lekcji wychowawczych wg programu autorskiego „Życie skutecznie”*, Oficyna Wydawnicza UNUS 1997.
- 18) Jagieła J., *Gry psychologiczne w szkole*, Oficyna Wydawnicza Nauczycieli, Kielce 2004.

- 19) King G., *Umiejętności terapeutyczne nauczyciela*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- 20) Konieczny G., Paszyński W. (red.), *Zapobieganie HIWAIDS i chorobom przenoszonym drogą płciową. Edukacja młodzieży szkolnej. Podręcznik dla twórców programu edukacyjnego*, Krajowe Centrum ds. AIDS, 2004.
- 21) Kosmala K., Krzysteczko H., *Odpowiedzialne rodzicielstwo*, Wydawnictwo „Powiernik Rodzin”, Katowice 1996.
- 22) Koszewska K., Tołwińska-Królikowska E., *Szkolny Program Wychowawczy. Materiały dla rad pedagogicznych*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2002.
- 23) Kwiek M., Nowak I., *Dorastanie do miłości*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2010.
- 24) Lew-Starowicz Z., Szczerba K., *Nowoczesne wychowanie seksualne*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1995.
- 25) Maksymowska E., Sobolewska Z., Werwicka M., *Wychowywać ucząc. Pakiet edukacyjny*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2006.
- 26) Maksymowska E., Sobolewska Z., Werwicka M., *Wychowywać ucząc. Przewodnik dla realizatora programu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2006.
- 27) Miazgowicz J. (red.), *Wychowanie prorodzinne i seksualne. Materiały pomocnicze dla nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Scenariusze lekcji*, Wydawnictwo „Powiernik Rodzin”, Katowice 1998.
- 28) Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2004.
- 29) Pieluchowski J., *Nauczyciel i jego warsztat pracy*, Poznań 1996.
- 30) Rosenberg M. B., *Porozumiewanie bez przemocy*, Jacek Santorski & Co., Warszawa 2003.
- 31) Rylke H., *Pokolenie zmian. Czego boją się dorośli?*, WSiP, Warszawa 1999.
- 32) Rzepka J. (red.), *Zagadnienia prorodzinnej edukacji seksuologicznej i profilaktyki HJA7AIDS*, Studio Wydawnicze Agat, Katowice 1996.
- 33) Silberman M., *Uczymy się uczyć*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- 34) Skirmuntt G., *Doradca metodyczny – nauczyciel biologii*, Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, Rumia 2002.
- 35) Sokoluk W., *Seks czegoś smutny. Antyporadnik dla tych, którzy grają o miłość*, Ego Dom Wydawniczy, Warszawa 2005.
- 36) Sokoluk W., *Wychowanie do życia w rodzinie. Poradnik metodyczny dla nauczycieli*, WSiP, Warszawa 2003.
- 37) Sokoluk W., Skirmuntt G., *Trochę inaczej o profilaktyce SIT'*, [w:] „Biologia w Szkole”, nr 3 maj/czerwiec 2006.

- 38) Szuty J., *Gdy nauczyciel jest wychowawcą*, Warszawa -Łódź, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2001.
- 39) Śnieżyński M., *Nauczanie wychowujące*, Kraków 1995.
- 40) Tannen D., *Co to ma znaczyć*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997.
- 41) Tannen D., *Ty nic nie rozumiesz*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1990.
- 42) Tarnowski J., *Poznać siebie, zrozumieć innych*, Oficyna Współczesna, Wrocław 1996.
- 43) Walker D. F., Soltis J. F., *Program i cele kształcenia*, WSiP, Warszawa 2000.
- 44) Wragg E. C., *Trzy wymiary programu*, WSiP, Warszawa 1999.